

YOSH DAVRLARIDA BOLALAR RUHIY HOLATIDA KUZATILADIGAN PSIXOLOGIK MUAMMOLAR

Nishonova Oqibatxon Adilovna

Andijon viloyati Izboskan tumani

40-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarning turli yosh davrlarida kuzatiladigan psixologik muammolar, ularning kelib chiqish sabablari hamda bartaraf etish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, bola rivojlanishida oila, maktab va ijtimoiy muhitning o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: bola, yosh davri, psixologik muammo, rivojlanish, moslashuv, stress, tarbiya, oila, maktab, emotsiya

KIRISH

Bolalik davri inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda shaxsning asosiy psixologik xususiyatlari shakllanadi. Har bir yosh bosqichi o'ziga xos bo'lib, unda turli psixologik muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Erta bolalik davrida bolalar ko'proq hissiyotlar orqali o'zini namoyon qiladi. Bu davrda qo'rquv, ajralishdan xavotirlanish va injiqlik kabi holatlar tez-tez uchraydi. Bola hali o'z his-tuyg'ularini to'liq ifoda eta olmagan sababli, bu muammolar xatti-harakatlarda namoyon bo'ladi. Bolada psixologik muammo — bu bolaning ruhiy holati, xulq-atvori yoki his-tuyg'ularida yuzaga keladigan qiyinchiliklar bo'lib, ular uning kundalik hayoti, o'qishi va boshqalar bilan munosabatiga salbiy ta'sir qiladi.

Oddiy qilib aytganda, bu — bola ichida kechayotgan bezovtalik, qo'rquv yoki tushunarsiz holatlarning tashqi xatti-harakatda namoyon bo'lishidir.

Bolalarda psixologik muammolar turli ko'rinishda bo'lishi mumkin:

- tez-tez yig'lash, injiqlik qilish;
- asabiylik yoki agressiv xulq;
- qo'rquvlar (masalan, yolg'izlikdan yoki qorong'ilikdan qo'rqish);
- o'qishga qiziqmaslik;
- o'ziga ishonchsizlik;
- boshqalar bilan muloqot qilishda qiyinchilik.

Bunday muammolarning kelib chiqish sabablari ham turlicha bo'ladi:

- oiladagi muhit (janjal, e'tibor yetishmasligi);
- ota-onaning noto'g'ri tarbiya usullari;
- maktabdagi muammolar yoki tengdoshlar bilan kelishmovchilik;
- kuchli stress yoki qo'rquvli vaziyatlar;
- bolaning individual xususiyatlari.

Muhimi shundaki, bola o‘z muammosini har doim ham so‘z bilan ayta olmaydi. Ko‘pincha u o‘z holatini xatti-harakatlari orqali bildiradi.

Shu sababli kattalar — ota-ona va o‘qituvchilar:

- bolani diqqat bilan kuzatishi;
- uni tinglashi;
- tanqid qilish o‘rniga tushunishga harakat qilishi kerak.

Agar muammo davomli va kuchli bo‘lsa, maktab psixologiga murojaat qilish foydali bo‘ladi.

Boladagi psixologik muammo — bu vaqtinchalik holat bo‘lishi mumkin, lekin unga e‘tibor berilsa, bola sog‘lom va barqaror rivojlanadi. Maktabgacha yosh davrida bolalarda mustaqillikka intilish kuchayadi. Shu bilan birga, o‘jarlik, tez jahllanish va e‘tibor talab qilish kabi holatlar kuzatiladi. Agar bu davrda bolaga to‘g‘ri yondashilmasa, bu xususiyatlar keyingi bosqichlarda ham saqlanib qolishi mumkin.

Boshlang‘ich sinf yoshida esa moslashuv muammolari yuzaga keladi. Yangi muhit, yangi talablar va jamoaga kirishish jarayoni bolaga ma‘lum darajada stress keltirib chiqaradi. Ba‘zi bolalarda o‘qishga qiziqmaslik, o‘ziga ishonchsizlik yoki qo‘rquv paydo bo‘lishi mumkin.

O‘smirlik davri eng murakkab bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bolalarda emotsional o‘zgaruvchanlik kuchayadi. Ular tez xafa bo‘ladi, tez quvonadi va o‘zini tushunish qiyin kechadi. O‘zini anglash jarayoni kuchayib, mustaqillikka intilish ortadi. Shu bilan birga, nizolar, tushunmovchiliklar va ichki ziddiyatlar paydo bo‘lishi mumkin.

Yosh davrlarida yuzaga keladigan psixologik muammolarning asosiy sabablari qatoriga noto‘g‘ri tarbiya, oiladagi muammolar, e‘tibor yetishmasligi va ijtimoiy muhit ta‘siri kiradi. Ba‘zan ota-onaning haddan tashqari talabchanligi yoki befarqligi ham bola ruhiyatiga salbiy ta‘sir qiladi.

Bunday muammolarni bartaraf etishda ota-ona va pedagoglarning roli juda muhimdir. Bolaga mehr berish, uni tushunish va qo‘llab-quvvatlash orqali ko‘plab muammolarning oldini olish mumkin.

Shuningdek, maktab psixologining yordami ham muhim ahamiyatga ega. Psixolog bola bilan individual ishlash orqali uning muammolarini aniqlaydi va mos tavsiyalar beradi.

Bolalarning bo‘sh vaqtini to‘g‘ri tashkil etish, ularni foydali mashg‘ulotlarga jalb qilish ham psixologik muammolarni kamaytiradi.

Yoshlik davrida yigit-qizlar kamolotiga 3 ta muhim psixologik mexanizm: mehnat jamoasi, oila muhiti, norasmiy ulfatlar ta‘sir ko‘rsatadi. Masalan, mehnat jamoasidagi psixologik iqlim, ma‘naviyat olami, ijtimoiy ong, ijtimoiy qadriyatlar, muayyan an‘analar va odatlar o‘spirinning xarakterida ijobiy yoki salbiy vaziyatlarni vujudga keltirishi mumkin. Mazkur ta‘sir natijasida asta-sekin umuminsoniy fazilatlar

tarkib topishi yoki shaxsning nuqtai-nazari yo'qolishi mumkin. Mehnat jamoasiga endi qadam qo'ygan yoshlar o'z o'rnini va qadrqimmatini qaror toptirish uchun bir qator yon berishga, o'z xohishlaridan sal bo'lsada chetlashishga majbur bo'ladi. Bu yo'l jamoasidagi psixologik iqlimga moslashish maqsadida ichki ruhiy ziddiyatlarga, murakkab kechinmalarga, qarshi qo'yilgan qadam hisoblanadi. Shuning uchun yakka shaxs xarakterini shakllantiruvchi yoki uning mustaqil ichki rishtalarini yemiruvchi omil mehnat jamoasidagi ijtimoiy fikrdir. Jamoaga bo'ysunish har bir a'zoning burchidir. Ayrim hollarda ko'pchilikning tazyiqiga uchragan yoshlarda adolatlilik singari hislar, shaxsiy nuqtai-nazar bo'shashib qoladi, natijada unda ikkilanish tuyg'usi paydo bo'ladi.

Yoshlik davrini surayotgan yigit va qizlar ota-onasiga, buva-buvisiga, opa-singillariga, aka-ukalariga, farzandlariga oqilona munosabatda, oila a'zolarining har biri bilan to'g'ri muloqotda bo'lishi shart. Oiladagi shaxslararo munosabatlar ko'lamini kengligi sababli bir nechta bosqichli muloqotga asoslanishi shart. Lekin oila tinchligi, totuvligi va ahilligiga xalal bermaslik niyatida yoshlar vijdon amriga qarshi xatti-harakat qilishga ham majbur bo'ladilar. O'zlarining fikrlari, shaxsiy qarashlariga qarshi yo'l tutadilar. Dilkashlik uchun har bir oila a'zosi bilan umumiy «til» topishga intiladilar. Shunga ko'ra oila muhiti ham yigit-qizlarning ruhiyati hamda ma'naviyatini o'zgartiradigan omil vazifasini o'taydi. Inson uchun psixologik mexanizm rolini bajaruvchi yana bir omil ulfatlar davrasidir. Ulfatlar odatda shaxsiy mayli, qiziqishi, intilishi, orzu-istagi, maqsadi, qarashlari, yoshi va xulqi bir-biriga mos tengdoshlardan iboratdir.. Ko'ngilchanlik, do'stlar ra'yiga qarshi bormaslik tufayli yigit va qizlar xarakterida hislar, barqaror e'tiqod, ilmiy dunyoqarash, ichki kechinmalar, mustaqillik va tashabbuskorlik tuyg'ulari namoyon bo'ladi, ya'ni «Do'sting uchun zahar yut» qabilida ish tutiladi. Natijada ma'suliyatsizlik, loqaydlik, ikkiyuzlamachilik, bevafoqlik va beparvolik singari illatlar tarkib topa boshlaydi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, do'stlar davrasida yangi fazilatlarini ish-bilarmonlikni, amaliy ko'nikmalarni egallash imkoniyati ham yuzaga keladi. Shu boisdan ulfatchilikka faqat maishat nuqtainazaridan yondashmay, uning mazkur imkoniyatlaridan foydalanish ayni muddaodir. Yoshlik davri insonning kuch-quvvatga orzu havasga, ijodiy rejalariga, izlash va izlanishlariga, imkoniyatlarga boy davridir.

Yoshlik davri 23-28 yoshlardan iborat bo'lib, bu davrning o'ziga xos xususiyatlaridan biri ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida kamolga erishgan shaxs sifatida faol ishtirok etish va ishlab chiqarishda mehnat faoliyatini amalga oshirishdan iboratdir. Yoshlarning mehnat faoliyati quyidagi uchta muhim belgisi bilan boshqa yosh davrlaridan farqlanadi:

1) mutaxassislikning mohiyatiga, ishlab chiqarish shartsharoitiga va mehnat jamoasi a'zolarining xususiyatiga moslashish (ko'nikish) - mehnat faoliyatining dastlabki yillari (taxminan 1 yildan 3 yilgacha) yoki jamoada o'z o'rnini topish va qadr-

qimmatga erishish;

2) mutaxassis sifatida o'zini takomillashtirish uchun ijodiy izlanishni amalga oshirish (mehnat faoliyatining ikkinchi pallasi - 3 yildan 8 yilgacha - ish staji nazarda tutiladi) yoki kasb-korlik, mahoratini egallash;

3) mahorat sirlaridan foydalanish, tashabbus ko'rsatish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda ijtimoiy yetuklikni namoyish qilish yoki mehnat faoliyatidagi barqaror ijod bosqichida bir tekis 10 yillab ishlab sifatli mahsulot yaratish namunasini ko'rsatish.

Yuqoridagi bosqichlar barcha kasb-kor egalariga xos bo'lsada, lekin ishlab chiqarishga ertaroq va kechroq kirib kelgan odamlar o'rtasida yosh jihatdan tafovut mavjud bo'ladi. Masalan, kasb-hunar kollejni tamomlagan yigitqizlar o'z mehnat faoliyatini oliy ma'lumotli yoshlardan oldin boshlaydilar, biroq ular ham mazkur bosqichlarni bosib o'tishlari shart. Hozirgi mutaxassis larning ko'pchiligi o'quv yurtlaridagi nazariy bilimlar bilan amaliy ko'nikmalar o'rtasida uzilish mavjudligi sababli mustaqil faoliyatning dastlabki kunlaridan boshlab qator qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu qiyinchiliklar o'z mohiyatiga ko'ra uch xildir; ular:

a) ijtimoiy qiyinchiliklar: notanish muhit shart-sharoitlari, shaxslararo munosabatlar, mehnat jamoasining saviyasi, undagi kishilarning xarakter xislatlari, ishlab chiqarish jamoasining qadriyatlarini, ma'naviyati, an'analari va hokazo;

b) bilim va bilishga oid qiyinchiliklar: maxsus o'quv yurtida olgan bilimlardagi uzilishlar, saviyaning cheklanganligi, ijodiy izlanish faoliyatining zaifligi, tashabbuskorlikning yetishmasligi va boshqalar:

v) mutaxassislik bilan bog'liq o'ziga xos qiyinchiliklar; ishlab chiqarishning mohiyati, xususiyati, texnologiya, qurilmalar, asboblari, amaliy ko'nikmaning bo'shligi yoki ular bilan yetarli darajada tanishmaganlik, kasbning iqtisodiy negizini to'la anglab yetmaslik, xavfsizlik texnikasi mahsulot ishlab chiqarishning chizma-yoyilmasi va grafik irodasini taqqoslash murakkabligi, muammolar oldida lol qolish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalar yosh davrlarida kuzatiladigan psixologik muammolar tabiiy holat bo'lsa-da, ularga befarq bo'lmaslik zarur. To'g'ri yondashuv, mehr va e'tibor orqali bolani sog'lom ruhda tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.G'.E.G'oziyev Ontogenez psixologiyasi. Toshkent 2020-yil
- 2.Sh.A.Dustmuxamedova, Z.T.Nishanova, S.X.Jalilova, Sh.T.Karimova, Sh.T.Alimbaeva Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. Toshkent, TDPU
3. Sharafullaeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADULT PERIOD. World Bulletin of Social Sciences, 29, 49-51.
4. Ziyo.net